

Hermeneutical Praxeology & Entrepreneurial Action

Ali Rostamian*

Assistant Professor, Faculty of Governance, University of Tehran, Tehran, Iran. Rostamian@ut.ac.ir
(Corresponding Author)

Mahmoud Motevaseli*

Emeritus Professor, Faculty of Economics, University of Tehran, Tehran, Iran. motvasel@ut.ac.ir

ABSTRACT

Objective: This article seeks to explore the conceptual framework of praxeology through a hermeneutical perspective and evaluate its explanatory adequacy in analyzing entrepreneurial action. To this end, it begins by delving into the philosophical foundations of the cognitive principles underlying praxeology, contrasting the interpretive approaches adopted by later Austrian economists with the more rigid absolutism of Ludwig von Mises's version of praxeology. It then emphasizes the role of hermeneutical apriorism, examining its significance in distinguishing Austrian economic thought from neoclassical economic theory. Through this exploration, the article introduces key problematics that contribute to reconceptualizing the cognitive aspects of praxeology. Praxeology, historically described as the study of the logic of human action, has been a central pillar in the epistemology of Austrian economics. This principle was initially articulated by Ludwig von Mises, one of the Austrian School's leading figures. Mises positioned praxeology as the cornerstone of theorization in the social sciences, particularly in economics. He developed his interpretation of economic theory on the basis of praxeology's cognitive implications, arguing that it provides the foundational epistemological principles for understanding human action. In Mises's view, praxeology functions as a framework of a priori reasoning, grounded in self-evident premises and categories such as causality and purposefulness. It establishes an epistemological domain that is universal and ahistorical, detached from the relativities and uncertainties of specific contexts and historical conditions. This logical foundation serves as a definitive, pre-empirical theoretical base. Historical analysis and evidence-based statistical methods, therefore, must be embedded within this framework to derive meaningful conclusions. By maintaining a reliance on absolute principles, Mises sought to ensure that praxeology could offer a stable and universally applicable theoretical foundation for the social sciences. Over the course of its intellectual development, however, the Austrian School of Economics has progressively moved away from the overt and covert dogmatism inherent in this Kantian-inspired interpretation of praxeology. Subsequent thinkers in the school have adopted a more nuanced and flexible epistemological stance, incorporating interpretive elements that align the construction of meaning in human action with the contextual and situational realities in which actions occur. This shift reflects the influence of hermeneutical methodologies often employed in the broader social sciences, where meaning is understood as inherently tied to specific historical and cultural contexts. Within this evolving perspective, praxeology is no longer viewed merely as a static and universally valid set of principles but as a dynamic framework that accommodates the complexities and contingencies of human behavior. This interpretive turn enhances its applicability to the analysis of entrepreneurial action, where decisions and behaviors are profoundly influenced by situational factors and the subjective interpretations of the individuals involved. By integrating these hermeneutical insights, praxeology transitions from an absolute epistemological framework to one that is more adaptable and reflective of the fluid nature of human action in real-world contexts. Ultimately, this article argues that the hermeneutical reinterpretation of praxeology not only resolves some of the epistemological challenges associated with Mises's absolutist approach but also broadens the theoretical scope of Austrian economics. By embedding contextual relevance and interpretive flexibility into its framework, praxeology becomes a more robust and comprehensive tool for analyzing entrepreneurial dynamics and, by extension, the broader mechanisms of economic and social processes.

Method: The methodological foundation of this study is rooted in hermeneutical analysis, focusing on the historical evolution and varying interpretations of Misesian praxeology. By exploring primary writings that

articulate the core theories underpinning heterodox conceptions of entrepreneurial action, the study delves into both the original framework and its subsequent critiques. Specifically, it addresses the concerns raised by Friedrich Hayek regarding the tautological and absolutist tendencies inherent in Mises's formulation of praxeology. Hayek's critiques provide a basis for questioning the rigid epistemological stance of the Misesian approach, opening the door for more nuanced interpretations. Building on this critique, the study draws attention to the exploratory contributions of Ludwig Lachmann and George Shackle. These thinkers emphasized the critical dimensions of time, uncertainty, and the embeddedness of human action within specific social, cultural, and economic contexts. Lachmann and Shackle's perspectives highlight the limitations of static, universalist models by underscoring the dynamic and contingent nature of entrepreneurial behavior. Their work shifts the focus toward understanding how individuals navigate uncertainty and adapt to the constantly evolving conditions of their environments. Through this hermeneutical lens, the study seeks to bridge the absolutist framework of classical praxeology with a more interpretive and context-sensitive understanding of entrepreneurial action. By integrating the insights of later Austrian economists and critics, the analysis reframes praxeology as a tool capable of addressing the complexities and unpredictabilities of human behavior in the real world. This methodological approach not only enriches the theoretical discourse but also offers a more comprehensive foundation for examining the multifaceted nature of entrepreneurship.

Results: It is shown that incorporating hermeneutical elements into the analysis of entrepreneurial action, while rejecting simplistic apriorism, achieves two critical objectives. First, it facilitates the introduction of features that highlight the creative dynamics of the human mind within the teleology of action. This integration emphasizes the role of imagination, innovation, and subjective interpretation in shaping purposeful behavior, moving beyond rigid, predetermined frameworks. Second, it situates the social embeddedness of action firmly within the domain of praxeology. By acknowledging the contextual and relational dimensions of human behavior, this approach recognizes that actions are not merely the result of individual decision-making but are also deeply influenced by social, cultural, and institutional contexts. This dual focus enriches praxeology, transforming it into a more comprehensive framework capable of addressing both the internal cognitive processes of the actor and the external structures that shape and constrain action. Together, these advancements mark a significant shift in the understanding of entrepreneurial behavior, grounding it in both the dynamic creativity of the individual and the interconnectedness of social reality.

Conclusion: This study argues that hermeneutical praxeology, with its emphasis on the dynamic nature of entrepreneurial action and decision-making, serves as an effective descriptive-explanatory framework for understanding entrepreneurship, which inherently involves uncertainty and ambiguity. By focusing on the evolving, context-dependent aspects of human action, hermeneutical praxeology offers a robust methodology for integrating new cognitive insights into the analysis of entrepreneurial behavior. In this study, the hermeneutical and contextual perspective is contrasted with the original absolutist stance of Misesian praxeology. This comparison not only underscores the epistemological strengths of the hermeneutical approach—its ability to accommodate complexity and subjectivity—but also highlights its theoretical significance in analyzing creative, innovative actions. By shifting the focus from rigid a priori principles to a more flexible, interpretive framework, hermeneutical praxeology demonstrates its relevance in capturing the nuances of entrepreneurial thought and action.

Keywords: Austrian Economics, Praxeology, Economic Methodology, Entrepreneurial Action, Uncertainty

---

Cite this article: Rostamian, A., Motevaseli, M. (2024). Hermeneutical Praxeology & Human Action Analysis. *Journal of Entrepreneurship Development*, 17(3), 1-21. <http://10.22059/jed.2024.364827.654265> (in Persian)

Received: 2023-09-15; Revised: 2024-07-15; Accepted: 2024-09-17; Published online: 2024-12-08
© The Author(s). **Article type:** Research **Publisher:** University of Tehran Press.

پراکسولوژی هرمنوتیکی و کنش کارآفرینانه

علی رستمیان*

استادیار دانشکده حکمرانی، دانشگاه تهران، تهران، ایران (نویسنده مسئول). Rostamiaa@ut.ac.ir

محمود متوسلی

استاد بازنشسته، دانشکده اقتصاد، دانشگاه تهران، تهران، ایران. motvasel@ut.ac.ir

چکیده

هدف: این مقاله می‌کوشد تا چارچوب مفهومی پراکسولوژی را در پرتو خوانش هرمنوتیکی بررسی کند و تلاش دارد تا کفایت تبیینی آن را در واکاوی کنش کارآفرینانه نشان دهد. بدین منظور، ابتدا اصول فلسفی مبانی شناختی پراکسولوژی را مورد بررسی قرار می‌دهیم؛ جایی که رویکردهای تفسیری اقتصاددانان متأخر مکتب اتریشی در تقابل با مطلق‌انگاری نسخه میزسی از پراکسولوژی قرار می‌گیرند. سپس با تأکید بر پیشینی‌گرایی هرمنوتیکی و جایگاه آن در تقابل نظریه اقتصاد نئوکلاسیک با اقتصاد اتریشی، مسائل اساسی که به بازتعریف جنبه‌های شناختی پراکسولوژی راه می‌برند، معرفی می‌گردند. در تاریخ اندیشه‌ی اقتصادی، پراکسولوژی یا همان مطالعه‌ی منطق کنش انسانی، به منزله‌ی یکی از ارکان اصلی در معرفت‌شناسی علم اقتصاد اتریشی معرفی شده است. تبیین این اصل، نخست از سوی لوودینگ فن میزس، از پیشاهنگان مکتب اتریشی علم اقتصاد، ارائه شد؛ او پراکسولوژی را به منزله‌ی سنگ‌بنای نظریه‌پردازی در علوم اجتماعی بازمی‌شناسد و تفسیر خود از نظریه‌ی اقتصادی را به‌نحوی مبسوط بر پایه‌ی دلالت‌های شناختی این اصل پی می‌ریزد. در نگاه او، پراکسولوژی اصول بنیادین معرفت‌شناسی کنش انسانی را در علوم اجتماعی به‌طور عام و علم اقتصاد به‌طور خاص، برمی‌نهد. این نسخه از پراکسولوژی، به سیاقی کانتی، چارچوب‌های پیشینی لازم برای واکاوی کنش انسانی را بر اساس مقدماتی یقینی و بدیهی و مقولاتی مسلم همچون علت‌مندی و غایت‌مندی به دست می‌دهد تا حوزه‌ای معرفت‌شناختی را آشکار سازد که عاری از نسبیت‌ها و نااطمینانی‌های بافتارمند و تاریخی است. به بیان دیگر، این شالوده‌ی منطقی، فراتاریخی و جهان‌شمول است و در حکم یک بنیان نظری قطعی و پیشاتجربی است که تحلیل‌های تاریخی و بررسی‌های شواهدمحور و آماری را باید در بطن آن نشانند و معنادار ساخت. با این حال، در طول سیر تحولی اندیشه‌پردازی در مکتب اتریش، اندیشمندان تا حدی از سویه‌های جزم‌گرایانه‌ی آشکار و پنهان در هسته‌ی نظری این قسم پراکسولوژی مطلق‌انگار و کانتی دور شدند و به سوی برداشتی پویاتر و انعطاف‌پذیرتر از آن سوق پیدا کرده‌اند؛ برداشتهایی که به‌لحاظ معرفت‌شناختی تفسیر محورند و ساخت معنای کنش را منوط می‌دانند به زمینه‌مندی‌ها و موضوعیت‌های بافتاری، چیزی که عموماً ذیل رویکردهای هرمنوتیکی در علوم اجتماعی قرار می‌گیرند.

روش: موضع روش‌شناختی این مطالعه بر پایه تحلیل‌های هرمنوتیکی از تاریخ نسخه‌های مختلف پراکسولوژی میزسی استوار است. با بررسی آثار دست‌اول مربوط به نظریه‌های بنیادین و دگراندیش از کنش انسانی و مرور انتقادات هابک به جنبه‌های همان‌گویانه‌ی مطلق‌انگاری میزسی، به ایده‌های اکتشافی لاخمان و شکل اشاره می‌کنیم و بر تأکید آن‌ها بر ارکانی مانند زمان، عدم قطعیت و بافتارمندی کنش تأکید می‌ورزیم.

یافته‌ها: این پژوهش استدلال می‌کند که ادغام عناصر هرمنوتیکی در تحلیل کنش انسانی و رد پیشینی‌گرایی ساده‌انگارانه، از یک سو به معرفی ویژگی‌هایی که پویایی خلاقانه ذهن را در غایت‌شناسی کنش انسانی وارد می‌کنند یاری می‌رساند و از سوی دیگر جایگاه بافتارمندی اجتماعی کنش را در عرصه‌ی پراکسولوژی قرار یاب می‌سازد.

نتیجه: پراکسولوژی هرمنوتیکی، به دلیل تمرکز بر ماهیت پویای کنش انسانی و فرآیندهای تصمیم‌گیری، می‌تواند به‌نحوی مؤثر به مثابه یک اصل توصیفی-تبیینی در واکاوی کنش کارآفرینانه که اساساً شامل عدم قطعیت و ابهام است، به‌کار گرفته شود و به منزله‌ی راهنمایی برای گنجاندن یافته‌های نوین شناختی در تحلیل کنش عمل کند. در این مطالعه، این موضع هرمنوتیکی و بافتارمند، در برابر موضع مطلق‌انگار آغازینی که در پراکسولوژی میزسی مطرح شده قرار داده شد، تا ضمن تأکید بر مزیت‌های معرفت‌شناختی آن، برازش نظری آن در تحلیل کنش خلاق را نیز برجسته سازیم.

کلیدواژه‌ها: علم اقتصاد اتریشی، پراکسولوژی، روش‌شناسی اقتصادی، کنش کارآفرینانه، عدم قطعیت

استناد به این مقاله: رستمیان، علی؛ متوسلی، محمود (۱۴۰۳). پراکسولوژی هرمنوتیکی و واکاوی کنش کارآفرینانه، ۱۷(۳)، ۱-۲۱.

<http://doi.org/10.22059/jed.2024.364827.654265>

تاریخ انتشار: ۱۴۰۳/۰۹/۱۸

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۳/۰۶/۲۷

تاریخ دریافت: ۱۴۰۲/۰۶/۲۴

تاریخ بازنگری: ۱۴۰۳/۰۴/۲۵

ناشر: مؤسسه انتشارات دانشگاه تهران.

نوع مقاله: پژوهشی

© نویسنده‌گان.

۱. مقدمه: شالوده‌ی شناختی پراکسولوژی در علم اقتصاد: میراث میزس

مکتب اتریشی علم اقتصاد، مانند هر مکتب دیگری، هم واجد درجه‌ی مشخصی از انسجام درونی (وجود اجماع نسبی در مرجعیت اصول نظری مشخص) است و هم از پویایی‌های حاصل از تنوع درون‌گفتمانی (کثرت‌مندی در مواضع به‌ویژه در سطح شناختی و روش‌شناختی) بهره‌می‌برد (دوستو، ۲۰۰۸، اگر، ۱۹۷۸؛ بوتکه، ۱۹۹۴؛ اسمیت، ۲۰۰۵). پراکسولوژی، از جمله اصول معرفت‌شناختی این مکتب، گواه خوبی بر این مطلب است. پراکسولوژی یا همان مطالعه‌ی منطق کنش انسانی، به منزله‌ی یکی از ارکان اصلی شناختی علم اقتصاد اتریشی معرفی شده است (هوپ، ۲۰۰۷). تقریر آغازین این اصل مهم، نخستین بار در سال ۱۹۴۹ به دست لودویگ فن میزس^۱ در اثر سترگ او (کنش انسانی: رساله‌ای در باب علم اقتصاد) معرفی شد. میزس در این اثر، علم اقتصاد را زیربخشی از یک رشته‌ی علمی جامع‌تر که جستارمایه‌ی آن، کنش انسانی است، معرفی می‌کند (میزس، ۱۹۹۸)، رشته‌ای که آن را پراکسولوژی می‌نامد^۲. به باور او، پراکسولوژی تا آن جا که هدف خود را مطالعه‌ی کنش هدف‌مند انسان به‌طور عام قرار می‌دهد، نظریه‌ای است جامع و عام که شالوده‌ی شناختی مناسبی را برای پی‌ریزی نظریه‌های گوناگون در علوم اجتماعی فراهم می‌آورد. مهم‌ترین ویژگی پراکسولوژی قطعیت یقینی^۳ آن است، چرا که بر مبنای اصل کانونی آن (اصل کنش انسانی)، هر فرد برای دست‌یابی به اهداف خویش، از وسیله و روشی بهره‌می‌گیرد که در ذهن خود به وساطت آن انتظار کسب بهترین نتیجه را دارد. این اصل (هدف‌مند بودن) که حاکم بر تمامی کنش‌های انسانی است، اصلی است بدیهی، ابطال‌ناشدنی و خودآشکار^۴ که از مقولات آن (مانند علیت^۵ و غایت‌مندی^۶) می‌توان برای تدوین هسته‌ی نظریه‌ی اقتصادی بهره گرفت. او به تبعیت از رهیافت‌های شناختی پدر مکتب اتریش، کارل منگر^۷، ضمن تأکید بر تمایز بنیادین بین نظریه‌ی اقتصادی و تاریخ اقتصادی، معتقد بود که با توسل به آکسیوم کنش می‌توان نظریه‌های اقتصادی را در قالب ساختارهایی عام و فراتاریخی ساخت و از آن‌ها برای درک و تحلیل داده‌های تاریخی، که به‌خودی‌خود هیچ اعتبار یقینی‌ای ندارند و اساساً نیازمند سازه‌های نظری هستند تا معنا پیدا کنند، بهره گرفت (وان، ۱۳۸۵، ص. ۱۰۸). به بیان دیگر، در رویارویی با پدیده‌های اجتماعی (و پدیده‌های اقتصادی در علم اقتصاد)، پراکسولوژی و آکسیوم کنش این فرصت را در اختیار پژوهش‌گر قرار می‌دهد تا با در نظر گرفتن رخدادها و پدیده‌ها به مثابه‌ی پیامدهای مستقیم یا نامستقیم

1 de Soto

2 Egger

3 Boettke

4 Smith

5 Hoppe

6 Ludwig von Mises

7 Subject matter

۸. Praxeology: آمیزه‌ای از praxis (به معنای کنش و کردمان هدف‌مند و معنادار) و logy که پسوند ناظر بر نسبت‌شناسایی است. کردمان‌شناسی برگردانی است از این اصطلاح که داریوش آشوری آن را جعل کرده: (آشوری، ۱۳۸۴)؛ برادران آزاد (ارمکی) نیز عبارت کردارشناسی را برای آن پیشنهاد کرده‌اند (وان، ۱۳۸۵). در این نوشتار، به قصد کاستن از پیچیده‌سازی مضاعف متن، از همان تعبیر مأنوس‌تر پراکسولوژی استفاده شده است.

۹ Apodictic Certainty

۱ Self-evident

۲ Causality

۳ Teleology

۴ Carl Menger

کنش‌های هدف‌مند عاملان انسانی، به مجموعه‌ای از سازه‌ها، گزاره‌ها و نهایتاً نظریه‌ها دست یابد که می‌تواند واقعیت همیشه‌مغشوش و اعتباری حاکم بر این پدیده‌ها و رخدادها را تبیین کند.

این نگاه که ذیل معرفت‌شناسی نئوکانتی قرار می‌گیرد، در کنار کاستی‌هایی که در طی مقاله به آن اشاره خواهیم کرد، به لحاظ شناختی موضعی متهورانه و درعین حال زیبا بود (راثبارد، ۲۰۱۱)، متهورانه از آن جا که در توصیف اصل کنش که اعتباری پیشینی^۲ (پیشاتجربی) دارد و خارج از دامنه‌ی ابطال‌پذیری تجربی قرار می‌گیرد، میزس اساساً در برابر گفتمان غالب در دوران خود که بر اصالت تجربه اتکا داشت (چه در قالب پوزیتیویسم و چه ابطال‌گرایی تجربی) قرار گرفت، موضعی ضدپوزیتیویستی که به تلویح در تمامی آثار تألیف‌شده در مکتب اتریش حاکم است (ریتزو، ۱۹۷۸)؛ به این ترتیب او هم‌سو با سایر اندیشمندان نئوکانتی در جهت احیای دوباره‌ی معرفت‌شناسی کانتی در علوم انسانی گام برداشت. از سوی دیگر، در تقابل با سیطره‌ی رویکردهای رفتارشناسانه در جریان غالب علم اقتصاد، که در آن کردار افراد عمدتاً در قالب واکنش نسبت به انگیزنده‌های بیرونی (در فضای بازار) تبیین می‌شد، پراکسولوژی هویتی فعال و به‌لحاظ شناختی اثرگذار به عامل انسانی می‌بخشید و با برشمردن او در مقام عاملی پویا، زمینه را برای شکل‌گیری رویکردهای پویا و غیرانفعالی در تحلیل اقتصادی مکتب اتریش فراهم کرد. پراکسولوژی میزسی اگرچه مانند هر موضع نظری دیگری کاستی‌هایی دارد، اما در بررسی آن همواره باید زمینه و زمانه‌ی علمی در دوران حیات میزس را به یاد داشت. به این معنا که نقدهایی را که در بخش‌های بعدی مقاله در رابطه با این موضوع مطرح خواهند شد باید در پرتو این آگاهی تاریخی خوانش کرد.

در بخش بعد، ضمن تقریر اجمالی برخی از مهم‌ترین شالوده‌های فلسفی پراکسولوژی، زمینه را برای مقایسه‌ی شناختی آن و نظریه‌ی انتخاب عقلایی که آکسیوم اساسی علم اقتصاد متعارف در حوزه‌ی تحلیل رفتار اقتصادی به حساب می‌آید، آماده می‌کنیم. خواهیم دید که پراکسولوژی که به لحاظ نظری به‌درستی بزرگ‌ترین میراث میزس قلمداد می‌شود، ریشه‌های استواری در نگرش‌های فلسفی مترقی دارد؛ اگرچه در سایه‌ی همین نگرش‌هاست که می‌توان حرکت تطوری این اصل معرفت‌شناختی را فهم کرد.

۲. تبار و پیشینه‌ی روش شناختی پژوهش: شالوده‌های فلسفی مبانی شناختی پراکسولوژی

از منظری می‌توان گفت که ریشه‌های فلسفی پراکسولوژی به پیشینی‌انگاری^۵ و دلالت‌های روش‌شناختی فلسفه‌ی ارسطو برمی‌گردد. در فلسفه‌ی علم، ارسطوگرایی در برابر روش‌شناسی گالیله‌ای قرار می‌گیرد؛ نگرش گالیله‌ای علم را فرمول‌بندی فرضیه‌هایی کمیت‌پذیر معنا می‌کند که می‌توان آن‌ها را با ارجاع به مشاهدات پدیده‌ها و رخدادها به‌لحاظ تجربی آزمون کرد و در نهایت از آن‌ها برای ارائه‌ی تبیین‌ها و پیش‌بینی‌های جهان‌شمول بهره گرفت. در مقابل، بنابر اندیشه‌ورزی ارسطویی، غایت روش علمی بیش و پیش از آن که تدوین تبیین‌ها و پیش‌بینی‌های جهان‌شمول باشد، ناظر است بر فرایندهای توصیفی که در نهایت به قوانین کیفی حاکم بر روابط میان ماهیات و مقولات راه می‌برد

۱. اکثر شارحان مکتب اتریشی، مانند (هوپ، ۲۰۰۷، صص ۱۷-۲۲) تقریر پراکسولوژیک میزس را در دایره‌ی فلسفه‌ی کانتی قرار می‌دهند. اما نگاهی دقیق‌تر به محتوای نظری آثار میزس و ایده‌های او در کنش انسانی بیان‌گر این مطلب است که آشنایی و رابطه‌ی او با فلسفه‌ی کانت عمدتاً به وساطت خوانش علم‌باورانه‌ی نئوکانتی‌ها صورت گرفته (لاکمن، ۱۹۷۶)، امری که دلالت‌های ویژه‌ی خود را به همراه دارد. به بیانی کوتاه باید گفت تأکید نئوکانتی‌ها بر «مفاهیم» و تقدم معرفت‌شناختی مفهوم نسبت به محتوای شهودی، به‌نحوی با مطلق‌انگاری مطرح‌شده در این مقاله هم‌ساز و هم‌راه است.

(اسمیث، ۱۹۹۴، ص. ۳۳). اقبال به این سنخ از روش‌شناسی ارسطویی، پس از ایجاد چرخش هرمنوتیکی در فلسفه‌ی علوم اجتماعی و دلالت‌های برآمده از سوی رشته‌های تعلیمی پیشرو در این حوزه (به‌ویژه در انسان‌شناسی^۱ و علوم شناختی^۲)، فزونی گرفت و در مقام موضعی زایا در برابر روش‌شناسی پوزیتیویستی حاکم بر این علوم قد علم کرد (بتون، کرایب، ۱۳۸۴). با این حال، با کمی مسامحه می‌توان طرفداران این نگرش را در قالب دو دسته‌ی مطلق‌انگاری^۳ و تفسیرگرایی^۴ تقسیم کرد.

۱. در دسته‌ی نخست، مطلق‌انگاران قرار می‌گیرند: افرادی که با وجود باور به تمایز معرفت‌شناختی-روش‌شناختی علوم اجتماعی و علوم طبیعی، وفق نگاهی واقع‌گرایانه، معتقدند که در پژوهش‌های علمی می‌توان قوانین کیفی اما عام و جهان‌شمول از پدیده‌های انسانی-اجتماعی به دست آورد و در واقع به اصول تخطی‌ناپذیر حاکم بر ماهیات رسید. در این رابطه می‌توان به نگاه میزس به ساختارهای عام و جهان‌شمول آگاهی اشاره داشت (میزس، ۱۹۹۸).

۲. در دسته‌ی دوم، تفسیرگرایان قرار دارند: افرادی که ضمن تأکید بر تمایز پیش‌گفته، بر این باورند که سرشت قاعده‌مندی‌ها در علوم اجتماعی به گونه‌ای است که نمی‌توان در آن‌ها از قوانین جهان‌شمول و ثابت سخن گفت (مدیسون، ۱۹۸۹؛ لاکمان، ۱۹۹۱؛ شکل، ۱۹۷۲). بدین ترتیب، پیشینی‌انگاران تفسیرگرا یا هرمنوتیکی باور دارند که اصول پیشینی را نمی‌توان اصولی غایی و نهایی قلمداد کرد، بلکه این اصول، اگرچه در نهایت ساختی غیرعینی‌گرایانه دارند، به دلیل سرشت تفسیری و تفهیمی ذهن، از ماهیتی متغیر، منعطف و گشوده برخوردارند.

هر دو گروه به موضع شناختی پیشینی‌انگاری باور دارند، به این انگاره‌ی ذهنی‌گرایانه^۵ که اصول پیشینی متقنی هستند که به‌نحوی پیشاتحلیلی در ساختار عام ذهن وجود دارند و شرایط امکانی شکل‌گیری توان‌مندی‌های شناختی (از مفهوم‌پردازی‌های ساده گرفته تا پیچیده‌ترین قضاوت‌ها) را ممکن می‌سازند. بررسی این محتواهای شناختی که خصلتی پیشاتجربی دارند و تحلیل پیامدهای آن در شکل‌بندی فرایندهای شناختی - به خصوص در حوزه‌ی علوم رفتاری و انسانی - بخش مهم اما مغفولی در حوزه‌ی فلسفه‌ی علوم اجتماعی است؛ نگاه این دو موضع به موضوعیت معرفت‌شناختی امر پیشینی متفاوت است؛ فارغ از ابهاماتی که پیرامون تعریف مفهومی از چیستی امر پیشینی وجود دارد (کالدول، ۱۹۸۴)، این تفاوت خود را در قالب تأویل‌های مختلف از سرشت کنش انسانی جلوه‌گر می‌سازد. در هر صورت، هر دو موضع ضمن پذیرش اصل پیشینی‌انگاری و در ضدیت با فرمالیسم نهفته در نگرش‌های پوزیتیویستی، در این باور مشترک‌اند که بنیان‌های معرفتی در علوم اجتماعی باید بر پایه‌ی چارچوب‌های مفهومی‌ای استوار گردند که فرایند نظریه‌پردازی را معطوف به تحلیل روندها و فرایندهای معنادار/معنابخش به کنش‌های انسانی به پیش می‌برند (مدیسون، ۱۹۹۴، ص. ۴۰).

- 1 Anthropology
- 2 Cognitive sciences
- 3 Absolutism
- 4 Interpretivism
- 5 Madison
- 6 Lachmann
- 7 Subjectivist

۸. باید به یاد داشت که پیشینی‌انگاری پسا-ارسطویی درحقیقت نوعی پیشینی‌انگاری تأمل‌گرا (reflectionist) است که در برابر سرشت پوزیتیویستی پیشینی‌انگاری تحمیل‌گرا (impositionist) قرار می‌گیرد؛ بدین معنا که در پیشینی‌انگاری تحمیل‌گرا، اصول پیشینی زاینده‌ی ساختارهای منطقی ذهن و طرح‌واره‌های عام آگاهی کلی و به تعبیری مستقل از آگاهی جزئی فرد شخص هستند (موضعی که می‌توان آن را به طور خاص در وجه ایدئالیستی فلسفه‌ی کانت و در پیشینی‌انگاری میزس دید)؛ در حالی که در پیشینی‌انگاری تأمل‌گرا، با نظر به رابطه‌ی تعاملی ذهن و عین، اصول پیشینی را ناظر بر حقیقت‌هایی می‌دانند که حاصل مواجهه‌ی ذهن‌شناسا و موضوع‌شناسایی معقول است - و از همین رو سرشتی خطاپذیر، اکتشافی و پویا دارد (اسمیث، ۱۹۹۴، ص. ۳۴).

از منظر فلسفی، تبار این نگرش در تاریخ فلسفه در سده بیستم را می‌توان به جنبش پدیدارشناسی^۱ بازگرداند؛ جنبشی که با آثار فرانتس برنتانو^۲ و ادmond هوسرل^۳ آغاز شد، در فلسفه‌ی اگزیستانس (سارتر^۴، هایدگر^۵، مرلوپونتی^۶) به اوج خود رسید و میراث فکری خود را به هرمنوتیسین‌هایی همچون گادامر^۷ و ریکور^۸ بخشید. شعار این جنبش، بازگشت به خود چیزها است (دیوید ای. کوپر، ۱۳۸۲، ص. ۱۸۰)؛^۱ و در تقابل با رهیافت‌های تجربیدی و مکانیستی افراطی تجربه‌باوری^۱ خام و عقل‌باوری^۲ افراطی، ضمن اصالت دادن به نقش ساختارهای آگاهی در صورت‌بخشیدن به ابژه‌های شناسایی، رویکردی تازه به نحوه‌ی صورت‌بندی‌شدن پدیده‌های انضمامی در ادراک دارد (بیمل^۳، ۲۰۱۵). در پدیدارشناسی، به بیانی ساده، گام نخست هر پژوهش توصیف وفادارانه‌ی پدیده "آن چنان که هست" تعریف می‌شود، به این معنا که می‌توان ساختارهای ماهوی حاکم بر پدیده‌ها و روابط میان آن‌ها را بر اساس روش‌های دقیقی که ریشه در شهود و تأمل پدیدارشناسانه دارند، کشف نمود. به این اعتبار، هر چه یک رویکرد بتواند در فضایی پالوده از پیش‌انگاشته‌های شخصی و اعتباری، در پی کشف ماهیت و ذات پدیده‌ها و رخدادها باشد، دستیابی به معرفت درست با ضریب اطمینان بیش‌تری امکان‌پذیر خواهد شد؛ به زبان ساده، هدف از پدیدارشناسی یک پدیده، دستیابی به هسته‌ی شهودی آن از طریق کنارنهادن پیش‌داوری‌ها و پیش‌فرض‌هایی است که ذات آن پدیده را از نظر دور داشته‌اند؛ دستیابی به این هسته‌ی شهودی در واقع مقدمه‌ای است بر شناخت ساختارهای عام آگاهی و ذاتی پدیده (اسپیگلبرگ، ۱۳۹۱، ص. ۴۷).^۴ پراکسولوژی تا آن جا که متوجه شناخت ساختارهای عام آگاهی و ذاتی کنش است، اصلی است معرفت‌شناسانه که می‌توان آن را در حوزه‌ی پدیدارشناسی معنا کرد.

قصدمندی یا حیث‌التفاتی هر فرایندی از ادراک، از دیگر مضامین کانونی پدیدارشناسی است، که به بیان کوتاه ناظر است بر این مسئله که آگاهی، همواره آگاهی از چیزی است؛ به بیان دیگر، درواقع آگاهی (در هر صورت و هر مرحله‌ای از ادراک و کنش) واجد حیث‌التفاتی است و رو به سوی امری دارد که افق آن را ترسیم می‌کند (رشیدیان، ۱۳۸۴، ص. ۲۴۱-۲۶۴). این همان چیزی است که در پراکسولوژی در غالب غایت فرایند کنش انسانی مطرح می‌شود؛ افقی که کلیت چارچوب ابزار-اهداف با التفات به آن شکل می‌گیرد. دلالت‌های برآمده از این جنبش - که به‌رغم وجود چندگانگی‌های درون‌پارادایمی، به میانجی توجه به ماهیت پدیده‌ها و رخدادها و تمرکز بر سرشت نیت‌مند و هدف‌مند کردارهای انسانی در صورت‌بخشیدن به موضوع‌های شناسایی، واجد درجه‌ی بالایی از انسجام‌گفتمانی است - برای پراکسولوژی بسیار پراهمیت است. پدیدارشناسی، اگرچه از نظر روش‌شناسی در برابر پیشینی‌انگاری مطلق‌انگار قرار می‌گیرد، اما به دلیل تأکید بر نقش ساختارهای آگاهی در صورت‌بندی ابژه‌ها در ذهن، به‌لحاظ معرفت‌شناسی

- 1Phenomenology
- 2Franz Brentano
- 3Edmund Husserl
- 4Jean-Paul Sartre
- 5Martin Heidegger
- 6Maurice Merleau-Ponty
- 7Hans-Georg Gadamer
- 8Paul Ricoeur

۹. شرح تفصیلی این تأثیرگذاری معرفت‌شناختی بر مکتب اتریش در مجال این مقاله نمی‌گنجد. برای آشنایی بیش‌تر نگاه کنید به: (گاردن، ۲۰۰۶؛ مدیسان، ۱۹۹۴؛ لاو، ۱۹۹۱).

- 10a den Sachen selbst
- 1Empiricism
- 1Rationalism
- 1Biemel

۱۴. ناگفته پیداست که حدود این مقاله اجازه‌ی بررسی بیش‌تر این جنبش را نمی‌دهد. به هر حال، برای آشنایی بیش‌تر با این جنبش بنگرید به: (رشیدیان، ۱۳۸۴؛ اسپیگلبرگ، ۱۳۹۱؛ جمادی، ۱۳۸۵)؛ همچنین بنگرید به مدخل *پدیدارشناسی در فرهنگ اندیشه‌ی انتقادی* (دیوید ای. کوپر، ۱۳۸۲، ص. ۱۷۹-۱۸۵).

درواقع شالوده‌های فلسفی پیشینی‌انگاری (چه مطلق‌انگار و چه هرمنوتیکی) را برمی‌سازد. افزون بر این ملاحظه‌ی فلسفی، مروری مجمل بر نوشتارگان اقتصادی اندیشمندان مکتب اتریش، آشکارا بیان‌گر این مطلب است که چه‌گونه ذهنی‌گرایی نهفته در وجوه مختلف پراکسولوژی (از تحلیل‌های میزس در مباحثه پیرامون سوسیالیسم گرفته تا نظریه‌هایی که به بحث درباره‌ی کارآفرینی می‌پردازند)، به واسطه‌ی توجه به ماهیت پدیده‌ها و سویه‌ی نیت‌مند کردارهای انسانی، با وجوه گوناگون جنبش پدیدارشناسی که یکی از ارکان معرفت‌شناسی آن قصدمندی است، پیوند می‌خورند. درحقیقت، در پدیدارشناسی توجه به پدیده‌ها زیر سایه‌ی نوع خاصی از ذهنی‌گرایی به جریان می‌افتد که در آن این برهم‌کنش ذهن‌شناسا و موضوع‌شناسایی است که شرایط امکانی ناظر بر تحقق معرفت را فراهم می‌آورد (جمادی، ۱۳۸۵، ص. ۱۶۱-۱۷۸).

این همان چیزی است که ما در بالا از آن زیر عنوان پیشینی‌انگاری هرمنوتیکی سخن گفتیم، نسخه‌ای از پیشینی‌انگاری که در آن اصول پیشینی ذهن حاصل تعامل سازنده، پویا و مداوم عینیت و ذهنیت است؛ موضعی که در نسخه‌های متأخرتر پدیدارشناسی (به ویژه پدیدارشناسی هرمنوتیکی مارتین هایدگر و نظریه‌ی هرمنوتیک نزد گادامر و ریکور) برجسته می‌شود. بازتعریف ما در این جا از پراکسولوژی، با توجه به همین پیوند شناختی (که می‌توان آن را ذیل پیوند رئالیسم انتقادی/تفسیری با پیشینی‌انگاری پدیدارشناسانه قرار داد) صورت‌بندی می‌شود؛ موضعی که در تقابل با رویکردهای عینی‌گرایانه، موضوع مطالعه در علوم اجتماعی را «واقعیت انسانی» می‌داند، واقعیتی که مسئله‌ی معنا و کنش در کانون تکوین آن قرار دارد.^۳ در ادامه ضمن مقایسه‌ی اجمالی اما انتقادی پراکسولوژی (به مثابه‌ی آکسیوم علم اقتصاد اتریشی) و نظریه‌ی انتخاب عقلایی (آکسیوم علم اقتصاد نئوکلاسیک)، زمینه را برای طرح مسائل مرتبط با بازنگری و بسط پراکسولوژی میزسی آماده می‌کنیم.

پس در پیشینی‌انگاری هرمنوتیکی، اصول پیشینی ذهن حاصل تعامل سازنده، پویا و مداوم عینیت و ذهنیت است؛ موضعی که در نسخه‌های متأخرتر پدیدارشناسی (به ویژه پدیدارشناسی هرمنوتیکی مارتین هایدگر و نظریه‌ی هرمنوتیک نزد گادامر و ریکور) برجسته می‌شود. بازتعریف ما در این جا از پراکسولوژی، با توجه به همین پیوند شناختی (که می‌توان آن را ذیل پیوند برساخت‌گرایی^۴ با پیشینی‌انگاری پدیدارشناسانه قرار داد) صورت‌بندی می‌شود؛ موضعی که در تقابل با رویکردهای عینی‌گرایانه، موضوع مطالعه در علوم اجتماعی را «واقعیت انسانی» می‌داند، واقعیتی که مسئله‌ی معنا و کنش در کانون تکوین آن قرار دارد.^۵

۱. از نظر شناختی، در پدیدارشناسی (دست کم در نگاه هوسرل به آن) ایزه‌ها در ذهن به تقویم می‌رسند (رشیدیان، ۱۳۸۴، ص. ۳۶۷-۴۰۰). مواضع پدیدارشناسان در سطح معرفت‌شناسی تا اندازه‌ای به نظریه‌ی ادراک کانت شبیه است: این که طرح‌واره یا شمایتم ذهن است که به موضوع‌های برون‌ذهنی صورت می‌بخشد و آن‌ها را به ایزه‌های شناسایی تبدیل می‌کند. پیداست که باور به این تقدم شناختی (به بیانی ساده: تقدم معرفت‌شناسانه‌ی ذهن به عین) که قدر مشترک رویکردهای ذهنی‌گرایانه به شمار می‌رود، در پدیدارشناسی به عنوان جنبشی فلسفی، و در پیشینی‌انگاری به مثابه‌ی موضعی معرفت‌شناختی به اوج خود می‌رسد.

۲ Intentionality

۳. برای آشنایی بیش‌تر با سایر دلالت‌های معرفت‌شناختی برآمده از تفسیر پدیدارشناسانه از علم اقتصاد بنگرید به: (گروناخر، ۱۹۹۲؛ دوپه، ۲۰۱۱)

۴ Constructivism

۵. برای آشنایی بیش‌تر با سایر دلالت‌های معرفت‌شناختی برآمده از تفسیر پدیدارشناسانه از علم اقتصاد بنگرید به: (گروناخر، ۱۹۹۲؛ دوپه، ۲۰۱۱)

۳. نظریه‌ی انتخاب عقلایی و پراکسولوژی: تقابل آکسیوماتیک میان مکتب نئوکلاسیک و مکتب اتریشی علم اقتصاد

یکی از مهم‌ترین مبانی روش‌شناختی علم اقتصاد نظریه‌ی انتخاب است، نظریه‌ای که در علم اقتصاد متعارف (مکتب نئوکلاسیک) در چارچوب آکسیوم انتخاب عقلایی^۱ و اصل ابزارانگارانه‌ی بیشینه‌سازی مطلوبیت تعریف می‌شود و کل پیکره‌ی نظری این علم بر اساس آن ساخت پیدا می‌کند. فرض‌های لازم برای تحقق شرایطی که این سنخ از انتخاب در آن به فعلیت می‌رسد، آن‌چنان غیرواقع‌گرایانه است که بعضی حتی آن را بیش‌تر ناظر بر عملکرد مکانیکی و کور آدم‌واره‌ها و روبات‌ها می‌دانند تا انسان‌های ذی‌شعور (بوتکه و همکاران، ۲۰۰۳). فارغ از این، در علم اقتصاد نئوکلاسیک، به بهانه‌ی اولویت‌بخشی به توان پیش‌بینی‌گری نظریه، بخش اعظمی از قضیه‌ها در نادیده‌انگاشتن روایی سازه‌ای و صدق منطقی فرضیه‌ها شکل می‌گیرد، که در این میان از نظریه‌ی انتخاب عقلایی در حکم بهترین نمونه یاد می‌شود (سلگین،^۲ ۱۹۹۰، ص. ۱۵)؛^۳ از سوی دیگر، این آکسیوم هیچ چیزی درباره‌ی سرچشمه و سرشت اهدافی که کنش انسانی با هدف دستیابی به آن‌ها به جریان می‌افتد نمی‌گوید (هیپ،^۴ ۱۹۹۸، ص. ۴۰۱) و از این نظر توان اکتشافی ضعیفی در تبیین علمی زمینه‌ی شکل‌گیری انواع گوناگون کنش انسانی دارد. سخن کوتاه این که، در نظریه‌های نئوکلاسیکی کل فرایند کنش در "جعبه‌ی والراسی"^۵ قرار می‌گیرد و به تحلیل می‌رسد؛ به این معنا که هر آن چه در حیطه‌ی رفتار بهینه‌ساز کنش‌گر در بازار رقابتی تحت شرایط اطلاعات کامل قرار نگیرد، از دایره‌ی تحلیل به بیرون رانده می‌شود. در این نظریه تصمیم‌گیرندگان اقتصادی، عاملانی واکنشی، منفعل و منفک از زمینه‌ی اجتماعی انگاشته می‌شوند که انتخاب خود را صرفاً در قالب واکنش‌های بیشینه‌سازنده در برابر گزینه‌هایی صورت‌بندی می‌کنند که پیشاپیش و به نحوی عینی به آن‌ها عرضه شده است. این نگاه به مسئله‌ی تصمیم‌گیری و کنش‌ورزی از اساس در برابر نگاه اتریشی‌ها به کنش انسانی قرار می‌گیرد که بر پایه‌ی آن کنش‌ورزی فرایندی است پویا و آمیخته با نااطمینانی مبتنی بر ادراک، تخیل و تهور (کالیگو^۶ و کتز،^۷ ۲۰۱۱).

همان‌طور که گفتیم پراکسولوژی در نگاه میزس نظریه‌ای عمومی است درباره‌ی کنش هدف‌مند و معنادار انسان، که در آن خود کنش انسانی، در مقام پدیداری از آگاهی و یکی از مقوله‌های منطقی ذهن انسان، اصلی است پیشاتجربی که بداهتی عام و جهان‌شمول دارد و تحلیل اقتصادی بر پایه‌ی آن شکل می‌گیرد. البته باید به یاد داشت که همه‌ی اندیشمندان مکتب اتریش چنین نگاه مطلق‌انگاری راجع به اصول پیشینی حاکم بر پراکسولوژی ندارند، برای نمونه، در نگاه راثبارد آکسیوم کنش مانند هر آکسیوم دیگری به میانجی فهم تجربه‌های مان از جهان در ذهن ساخته می‌شوند و سرشتی سازه‌ای دارد (راثبارد، ۱۹۷۶، ص. ۲۴)؛ کرزنر^۸ معتقد است که بداهت این آکسیوم را می‌توان با درون‌بینی و ژرف‌اندیشی ذهنی دریافت (کرزنر، ۱۹۷۶، ص. ۴۳)؛ حتی برخی صاحب‌نظران متأخرتر همچون ادریسکول^۹ و ریتزو^{۱۰} که در پی بازآفرینی روش‌شناسی اتریشی هستند، معتقدند که این اصل جایگاه تعیین‌کننده‌ای در دستگاه نظری مکتب

۱ Rational choice axiom

2 Selgin

۳. در مقام نمونه‌ای الگووار از این موضع می‌توان به مقاله‌ی بحث‌برانگیز میلتون فریدمن در روش‌شناسی علم اقتصاد اثباتی (فریدمن، ۱۹۶۶) اشاره کرد.

4 Heap

5 Walrasian Box

6 Caligo

7 Katz

8 Israel Kirzner

9 Gerald O'Driscoll

10 Mario Rizzo

اتریشی مدرن ندارد (ادریسکول و ریتزو، ۱۹۸۴). در همین راستا، چنان که در بخش پیش گفته شد، چرخش هرمنوتیکی-تفسیری در مکتب اتریش، که برخی از اندیشمندان تراز اول این مکتب (بوتکه، ابلینگ، هورویتز، لوی و دیگران) را متأثر ساخت، ناظر بر این نگرش نقادانه بود، که پیشینی‌انگاری مطلق‌انگار میزس، از توان تبیینی پراکسولوژی می‌کاهد و شعاع شمول نظری آن را محدود می‌سازد (لاووی، ۱۹۹۴، ص. ۵۴).^۱

با این همه، آن چه در این جا باید به آن اشاره کرد این است که آکسیوم کنش در پراکسولوژی، معنایی گسترده‌تر از عقلانیت را، در قیاس با معنایی از عقلانیت که آکسیوم انتخاب در مکتب نئوکلاسیک افاده می‌کند، به دست می‌دهد. بر اساس این آکسیوم، هر طرحی را که در آن عامل انسانی کنش خود را در چارچوب وسیله-هدف تنظیم نماید، می‌توان عقلایی خواند (میزس، ۱۹۹۸، صص. ۱۸-۲۳). به بیان دیگر، انسان بر اساس درک موقعیت و بر پایه‌ی الگوی ذهنی خویش، اهدافی را برای خود تعیین می‌کند و با انتخاب ابزار و وسیله‌های مناسب برای دستیابی به این اهداف، دست به کنش می‌زند و کل این فرایند (که تمامی اجزای آن (درک موقعیت، تعیین هدف و گزینش ابزار) به نحوی ذهنی ارزیابی می‌شود)، که در نهایت کلیت کنش و کردار را ساخت می‌دهد، فرایندی است عقلایی که در نهایت اصول پیشینی‌انگاران‌ای همچون غایت‌مندی را برآورده می‌سازند. افزون بر این معنای گسترده، بر اساس آکسیوم کنش، افراد ناگزیر تصویری ذهنی از آینده را در ذهن خود ترسیم می‌کنند و این تصویر، که اساساً متفاوت است از وضعیت در زمان حال، هسته‌ی اصلی انگیزاننده در کنش را شکل می‌دهد. بدین ترتیب، عقلانیت یک کنش، از آن جا که درگیر گمانه‌زنی در مورد بدیل‌های ممکن وضعیتی در زمان آینده است، آمیخته به عدم قطعیت است (پریچیتکو، ۱۹۹۴، ص. ۷۹) و هیچ غایت‌نهایی و پیشاپیش مشخصی را نمی‌توان در چارچوب وجودی آن گنجانند. دلالت ضمنی برآمده از این تقریر از عقلانیت، آشکارا گستردگی مفهوم عقلانیت در پراکسولوژی در قیاس با دامنه‌ی عقلانیت در نظریه‌ی انتخاب عقلایی را نشان می‌دهد. در همین راستا، وجود آکسیوم کنش در پراکسولوژی، شعاع تحلیل اقتصادی را فراتر از آن چه در علم اقتصاد نئوکلاسیک تعریف می‌شود گسترش می‌دهد: بنا بر آکسیوم انتخاب عقلایی، علم اقتصاد متوجه انتخاب‌هایی است که تخصیص بهینه‌ی منابع کمیاب می‌انجامند، این تعریف از هدف یک برنامه‌ی پژوهشی اساساً زیرمجموعه‌ای از آن چیزی است که پژوهش‌های مبتنی بر آکسیوم کنش به آن دست می‌یازند (تخصیص بهینه‌ی منابع کمیاب صرفاً پیامد سایر تصمیم‌های اساسی‌تر کنش‌گران است؛ تصمیم‌هایی که در حوزه‌ی کنش‌گرایی و اکاوی می‌شوند).

از این منظر، از یک سو آکسیوم انتخاب عقلایی به لحاظ تبیینی محاط در حوزه‌ی وسیع‌تر و پربارتر آکسیوم کنش در پراکسولوژی قرار می‌گیرد و از سوی دیگر، حوزه‌ی تبیینی علم اقتصاد، در صورت به کار بستن رهیافت پراکسولوژیک، وسیع‌تر و گسترده‌تر از آن چه که به نحوی محدود و فروبسته در علم اقتصاد نئوکلاسیک به تعین رسیده، تعریف می‌شود (کرزور، ۱۹۶۰، ص. ۱۶۲). در ادامه، ضمن اشاره‌ی اجمالی به دیدگاه‌های هایک، شکل و لاکمان، به نحوی

1Lavoie

۲. لازم به یادآوری است که شرط انصاف در ارزیابی نظریه‌ها، به‌ویژه در حوزه‌ی علوم اجتماعی که سپهری است از اساس تاریخ‌مند، در نظر گرفتن شرایط زمینه‌ای و اجتماعی تکوین و تطور یک نظریه است. در مورد ایده‌های حدی اندیشمندان مکتب اتریش، و در این‌جا به‌طور خاص در رابطه با پراکسولوژی میزس، بدیهی است که باید شرایط ویژه‌ی این مکتب در رویارویی با مکاتب رقیب، به‌ویژه در مقابله با نظریه‌های اقتصادی سوسیالیستی ارتدوکس و مکتب تاریخی را در نظر داشت. به این معنا که این ایده‌های حدی به‌نحوی در تقابل با ایده‌های رقیب پرورنده شده‌اند و از این نظر غلظت مطلق‌انگاری در آن‌ها تا حدودی وابسته به حال‌وهوای جدلی حاکم در فضای فکری دوره‌ای خاص بوده است.

3Prychitko

4Friedrich von Hayek

مقدماتی زمینه‌های بازنگری در ایده‌ی پراکسولوژی را مرور می‌کنیم تا در بخش پایانی به نحوی جامع در رابطه با ضرورت بازتعریف هرمنوتیکی از پراکسولوژی و اهمیت آن در تحلیل کنش کارآفرینانه استدلال آوریم.

۴. بازنگری در سویه‌های شناختی پراکسولوژی: هایک، شکل، لاکمان

چنان که گفته شد، تأکید قیاس‌گرایانه‌ی میزس بر منطق انتخاب و بیرون نهادن عوامل روان‌شناختی و ارزش‌شناختی مؤثر بر فرایند کنش از قلمروی پراکسولوژی (میزس، ۱۹۹۰)، به تحدید گستره‌ی توصیفی-تبیینی پراکسولوژی در تحلیل کنش انسانی منجر می‌شود. منطق پیشینی کنش انسانی در پراکسولوژی، چیزی درباره‌ی محتوای واقعی داوری‌های ارزشی نمی‌گوید! بنا بر منطق پراکسولوژی، افراد ارزش‌گذاری می‌کنند و بر اساس ارزیابی‌های خود دست به کنش می‌زنند (سلگین، ۱۹۹۰، ص. ۲۶)؛ اما مسئله این جاست که چنان‌چه «کنش متضمن فهم واکنش‌های دیگران است» (میزس، ۱۹۷۸، ص. ۴۹) آن‌گاه چه‌گونه می‌توان بدون ارزیابی ارزش‌گذاری دیگران، این واکنش‌ها را ارزیابی و فهم کرد؟ مهم‌تر از این، اگر اصول پیشینی سازنده‌ی پیکره‌ی نظریه‌های پراکسولوژیک، سرشتی فرازمان-مکانی دارند -بدین معنا که مؤلفه‌های تاریخی و وضعیت‌های زمینه‌ای در تکوین و تغییر این اصول هیچ نقشی بازی نمی‌کنند- آنگاه چگونه می‌توان کردارهای پس‌نگر و پیش‌نگر^۲ عامل انسانی در حیات اقتصادی-اجتماعی را (که بخش بزرگی از گونه‌های کرداری را شامل می‌شوند: از طرح‌های سوداگرانه در بازارهای مالی گرفته تا کنش‌های پویش‌گر و مخاطره‌جویانه‌ی کارآفرینان) که مستقیماً تابع مقتضیات عوامل زمانی و زمینه‌ای هستند، واکاوی کرد؟ کاستی‌های شناختی و فراشناختی از این دست، ضرورت بازنگری در اصول مفهومی پراکسولوژی را برای اندیشمندان آشکار نمود. در این بین، برخی از اقتصاددانان اتریشی، همچون هایک، شکل و لاکمان ایده‌هایی را برای تعدیل و بسط رهیافت پراکسولوژیک ارائه کردند؛ ایده‌هایی که به رغم تفاوت‌های نظری، همگی بر ضرورت رفع و تعدیل عناصر مطلق‌انگار پراکسولوژی میزسی تأکید نهادند (سلگین، ۱۹۹۰، صص. ۲۲-۳۷).

هایک که، خاصه در دورانی که به تحلیل‌های نهادی روی آورد، چندان به رویکردهای پیشینی‌انگار باور نداشت (هایک، ۱۹۷۹)، ضمن تأکید بر خطر گرایش تحلیل‌های پراکسولوژیک به بدیهی‌انگاری‌های غیرواقع‌گرایانه، بر نقش الگوهای معنایی و ارزشی در شکل‌گیری انگیزه‌ها و وضعیت‌هایی که افراد با توجه به آن‌ها دست به کنش می‌زنند، به لحاظ شناختی پراکسولوژی را در مقابل سرشت تأویلی و هرمنوتیکی کنش انسانی می‌دانست (هایک، ۱۹۸۱). هایک، معتقد است که علم اقتصاد باید به بررسی مکانیزم‌های ناظر بر علت‌مندی اجتماعی^۳ بپردازد و در این میان آگاهی کنش‌گر از ارزیابی‌ها و قضاوت‌های دیگران - آگاهی‌ای که خود در زمان شکل می‌گیرد، تابع عناصر زمینه‌ای و تاریخی است و اساساً در دل فرایند یادگیری مداوم تحول می‌یابد - نقش مهمی در شکل‌بندی نقشه‌های ذهنی و طرح‌های کرداری او بازی می‌کند. به این اعتبار و بنابراین مشخصه‌های شناختی، نسخه‌ی پیشینی‌انگارانه‌ی پراکسولوژی، که در آن اصول پیشینی به نحوی مطلقاً پیشاتجربی تعین می‌یابند و نتایج کنش فاقد خاصیت ابطال‌پذیری هستند (هایک، ۱۹۴۸)، را

۱. به زعم برخی از صاحب‌نظران که در حوزه‌ی فلسفه‌ی ایدئالیسم آلمانی می‌اندیشند، این ساختاربنده‌ی عاری از محتوا درحقیقت ریشه در رویکرد استعلایی کانت (خاصه در رابطه با امر مطلق در نقد عقل عملی) و پیشینی‌انگاری افراطی نهفته در آن دارد (استرن، ۲۰۱۵؛ هوی، ۱۹۸۹؛ سدویک، ۱۹۸۸)؛ در همین راستا می‌توان گفت همان‌طور که اخلاق تکلیف‌محور کانت درواقع شاکله‌ای ست ناظر بر پیروی از امر مطلق که راهبردی برای مواجهه با مسائل اقتضایی نمی‌دهد (فرم بدون محتوا)، می‌توان گفت پراکسولوژی پیشینی‌انگارانه‌ی میزس هم طرحی است شناختی اما بدون محتوا که چیز زیادی از نحوه‌ی شکل‌گیری ابعاد گوناگون و پیچیده‌ی کنش انسانی به ما نمی‌گوید.

۲ Retrospective

۳ Prospective

۴ Social Causation

نمی‌توان رهیافتی بسنده در زمینه‌ی نظریه‌پردازی اجتماعی که باید با اتکا به ملاحظات تجربی و روان‌شناختی پیش روند، دانست (سلگین، ۱۹۹۰).

از سوی دیگر، شکل که در کنار لاختمان در زمره‌ی ذهنی‌گرایان رادیکال جای می‌گیرد (چیلز^۱ و همکاران، ۲۰۱۰)، دلالت‌های منطقی نقد‌هایک را پی می‌گیرد و نادیده‌گرفتن عنصر زمان در پراکسولوژی میزسی را عاملی مهم و مخرب معرفی می‌کند. نقد‌هایک عمدتاً ناظر بود بر اهمیت فهم و ارزیابی کنش‌های گذشته و پیش‌نگری کنش‌های آینده‌ی بازیگران بازار و این که هر نیتی و هر هدفی ناگزیر در چنین زمینه‌ای قرار یاب می‌گردد و به همین دلیل در شکل‌گیری کنش، یادگیری از نقش مهمی برخوردار است که پراکسولوژی میزسی آن را نادیده می‌گیرد؛ ایده‌ای که درنهایت در مفهوم فراشناختی پراکنش دانش^۲ به تجلی می‌رسد. در همین راستاست که شکل پراکسولوژی مطلق‌انگار را نگرشی صورت‌گرا (فرمال) می‌داند که از دریافتن نقش تکوین و تطور انتظارات در شکل‌گیری کنش انسانی عاجز است (شکل، ۱۹۷۲). درواقع، طرح‌هایی از کنش وجود دارند که از اساس بر پایه‌ی گمانه‌زنی‌های پیش‌نگرانه شکل می‌گیرند (کنش کارآفرینانه)، بدین معنا که نه تنها منظومه‌ای که کنش‌گر از ابزار مناسب برای دستیابی به اهداف در ذهن خویش ساخته، ماهیتی اقتضایی و بی‌ثبات دارد، بلکه خود اهداف نیز با توجه به تعدیل مداوم انتظارات در جریان کنش (از زمان شکل‌گیری ایده گرفته تا زمان ارزیابی پیامدها) سرشتی سیال دارند به خود می‌گیرند. این سان، پراکسولوژی، چنان‌چه در شکل متعینی که نزد میزسی‌ها پذیرفته شده و در آن زمان‌مندی کنش در مسیری خطی تنظیم می‌شود، توان تبیین پیچیدگی‌های شناختی ناظر بر کنش‌های آینده‌نگر و آمیخته با عدم قطعیت را ندارد.

لاخمان، ضمن تأیید نگاه‌هایک در نقد سرشت همان‌گونه‌وار^۳ و بدیهی‌انگارانه‌ی پراکسولوژی میزس، بر ضرورت در نظر آوردن مفروض‌های تکمیلی که تحلیل کنش انسانی را زمینه‌مند سازند و آن را در چارچوب ملاحظات تاریخی و جامعه‌شناختی قرار دهند تأکید می‌کند. در این معنا، پراکسولوژی باید دلالت‌های هرمنوتیکی را در هسته‌ی نظری خود جای دهد تا سرشتی تجربی‌تر به خود بگیرد؛ تنها به این ترتیب می‌توان کنش انسانی را که از اساس درگیر تفسیر و تأویل طرح‌های کرداری دیگر کنش‌گران است، به نحوی ثمربخش تحلیل کرد (سلگین، ۱۹۹۰، ص. ۳۵). هسته‌ی اصلی موضع شناختی لاختمان، مسأله‌ی زمان و عدم قطعیت است: آینده ناشناختنی است چون انتخاب‌های افراد، که بر اساس انتظارات ذهنی از آینده‌ی محتمل شکل گرفته‌اند، اساساً پیش‌بینی‌ناپذیر است و به همین دلیل کردارها و کنش‌های انسانی سرشتی آمیخته با عدم قطعیت و سیال و باز دارند (لاخمان، ۱۹۷۶). افزون بر این، لاختمان، به پیروی از شکل، با به پیش کشیدن مسأله‌ی «انتظارات واگرا»، استدلال می‌کند که حتی اگر پراکسولوژی صرفاً در زمینه‌ی کردارهای عامل اقتصادی در یک بازار با ساختار اطلاعاتی کامل و شفاف به کار گرفته شود، باز هم نمی‌توان دانش درباره‌ی آینده را به‌نحوی پس‌نگرانه از طریق مکانیزم‌های معمول تعدیل انتظارات (که عمدتاً انتظارات را بر اساس دانش گذشته ساخت می‌دهند) پدید آورد؛ چرا که، همان‌طور که شکل اظهار داشته، سرشت آینده در بسیاری از کنش‌ها (کنش‌های کارآفرینانه) چنان آمیخته با عدم قطعیت است که با تعمیم منطق حاکم بر روندهای گذشته هرگز نمی‌توان ساختار اطلاعات، انتظارات و رجحان‌ها را به‌نحوی رضایت‌بخش تشکیل داد (لاخمان، ۱۹۵۶). این ملاحظات همگی ریشه

1 Chile

2 Diffusion of knowledge

3 Tautological

4 Divergent expectations

در پیش‌انگاره‌های شناختی مشخصی دارند که غالباً ذیل رویکرد معرفت‌شناختی ذهنی‌گرایی رادیکال از آن یاد می‌شود. همان‌طور که در این بخش اشاره شد، پارادایم نظری ذهنی‌گرایان رادیکال ناظر بر سرشت نامتعیین و پیش‌بینی‌ناپذیر رویدادها در زمان است، که ناگزیر نقش مؤثر آگاهی انسانی در شکل‌دادن به شرایط اصلی کردار را ایجاب می‌کند. در بخش بعد، دلالت‌های شناختی و نظری این رویکرد را در پرتو کاربست آن در حوزه‌ی مطالعه‌ی کنش کارآفرینانه از نظر خواهیم گذراند.

۵. پراکسولوژی هرمنوتیکی، عدم قطعیت و کنش کارآفرینانه

نخست باید یادآور شد که در نوشتارگان کارآفرینی اشارات معدود و انگشت‌شماری به تحلیل‌های پراکسولوژیک شده است، که عمدتاً ذیل دیدگاه‌های کرزنر در رابطه با نقش کارآفرین در فرایند بازار رقابتی (کرزنر، ۱۹۷۳؛ ۱۹۸۵؛ ۱۹۹۷) شکل گرفته‌اند. در نگاه کرزنر، بازار فرایندی است معطوف به تعادل نیروها و در طول این فرایند، عوامل گوناگون (از اشتباهات در ارزیابی گرفته تا عوامل بیرونی و فرا اقتصادی) شکاف‌هایی را در وضعیت‌های شبه‌تعادلی بازار پدید می‌آورند که کارآفرین با هوشیاری خود آن‌ها را به فرصت‌های سودآور تبدیل می‌کند (کرزنر، ۱۹۷۳). کرزنر بعدها، با مواضع ذهنی‌گرایان رادیکال (شکل و لاخمان) در رابطه با دشواری‌های شناختی پذیرش گرایش‌های تعادلی در تحلیل فرایند بازار روبه‌رو شد (این که ساختار شناختی انتظارات و پیچیدگی روابط موجود میان بازارها به آن حدی است که نمی‌توان از هیچ گرایش معناداری به سمت تعادل عمومی صحبت کرد؛ به بیان دیگر، فرایندهای بازار فاقد یک غایت‌مندی متعین پیشینی (تعادل بازار) هستند و غایت‌ها در دل این فرایندها به‌نحوی سیال، موردی و تحول‌یابنده شکل می‌گیرند)، (شکل، ۱۹۷۲؛ لاخمان، ۱۹۷۶)، اما به رغم توجه بیش‌تر به مسأله‌ی عدم قطعیت، همچنان اهمیت سازه‌هایی همچون رقابت کامل و گرایش‌های تعادل‌ساز نیروهای اقتصادی (به‌ویژه کارآفرینی) را تصدیق می‌کرد (کرزنر، ۱۹۸۲).

همین موضع است که خوانش کرزنر از پراکسولوژی را تا حدی گرفتار تعیین‌باوری می‌سازد: در این موضع، غایت‌مندی فرایندهای کرداری، از آن‌جا که محاط در چارچوب ابرفرایند بازار رقابتی تعادل‌محور قلمداد می‌شود، به‌نحوی پیشینی در قالب مفروضات نئوکلاسیکی تعیین می‌گردد. به بیان دقیق‌تر، در این نگاه، واکاوی طرح‌های کرداری با پیش‌فرض وجود گرایش‌های تعادل‌ساز شکل می‌گیرند. نمونه‌ی بیان‌گر چنین موضعی را می‌توان در برداشت کرزنر در مورد ماهیت شناختی هوشیاری کارآفرینانه دید، جایی که در آن هوشیاری کارآفرینی در تشخیص فرصت، در تحلیل نهایی، چیزی نیست مگر تشخیص شکاف‌های موجود در ساختار رقابتی بازار (مازاد عرضه و تقاضا، تفاوت قیمت‌ها در بازارهای مختلف و ...)؛ ناگفته پیداست که در این برداشت، نقش کارآفرین به نقش یک سفته‌باز یا آربیتراژر که صرفاً به سودای کسب سود دست به خرید و فروش می‌زند تقلیل می‌یابد (جکی^۴ و اسپانگ^۵؛ ۲۰۰۳؛ ص. ۴۷۴).^۶ فارغ از این تقلیل معرفت‌شناختی، همان‌گونه که بوکانان^۷ و ونبرگ^۸ اظهار داشته‌اند (بوکانان و ونبرگ، ۱۹۹۱)، به میان آمدن

۱ Radical subjectivism

۲ Alertness

۳ Determinism

۴ Jakee

۵ Spong

۶. هم‌سانی این نقش با نقشی که مزایده‌گر والراسی در تسویه‌ی بازارها و تحقق تعادل عمومی دارد، آشکارا دل‌بستگی کرزنر به ایده‌های اساسی علم اقتصاد نئوکلاسیک را افشا می‌کند.

۷ James Buchanan

۸ Victor Vanberg

مضامینی همچون خلاقیت و عدم قطعیت در حوزه‌ی کنش انسانی، متضمن در نظر آوردن فرایندهای تحولی‌ای است که سرشت آن‌ها به گونه‌ای است که ضرورت تدوین چارچوب‌های مفهومی گشوده و نامتعیین را ایجاب می‌کنند (چیلز و همکاران، ۲۰۰۷).

چنان که در بخش پیش اشاره کردیم، اساساً یکی از دشواری‌های شناختی رهیافت‌های مطلق‌انگار در پراکسولوژی، پیش‌فرض گرفتن «ماهیت» وجودی غایت^۱ (به‌عنوان فرضی شناختی که پیشاپیش مؤلفه‌های کنش را تنظیم می‌کند) در واکاوی طرح‌های کرداری است. در مورد میزس، همان گونه که در بالا گفته شد، در پراکسولوژی سویه‌های هنجاری، تاریخی و ارزش‌شناختی این ماهیت خارج از دایره‌ی تحلیل قرار می‌گیرند. دیدگاهی که خود، به معنایی وبری، دربرگیرنده‌ی موضعی «هنجاری» است (این که سویه‌های روان‌شناختی-جامعه‌شناختی غایت کنش را «نباید» وارد تحلیل پراکسولوژیک کرد). در مورد کرزنز نیز، همان‌طور که دیدیم، غایت کنش پیشاپیش به نحوی تعیین‌باورانه ذیل گرایش‌های تعادل‌ساز بازار و در قالب انگیزه‌ی کسب سود تعریف و تحدید می‌شود. دشواری مهم‌تری که ما در ادامه به دلالت‌های آن بازخواهیم گشت، مسأله‌ی عدم قطعیت است، دشواری‌ای که در مرور نقد لاکمان و شکل از پراکسولوژی مطلق‌انگار به آن اشاره شد. در این رابطه، میزس ضمن به رسمیت شناختن عدم قطعیت و اهمیت زمان بر کنش انسانی، با تأکید بر تمایز عدم قطعیت و احتمال^۲، تأکید می‌ورزد که دایره‌ی پراکسولوژی محدود به موقعیت‌های احتمالی است و نه موقعیت‌های آمیخته با عدم قطعیت (میزس، ۱۹۹۸، ص. ۱۰۶) و از سخنان او در کنش انسانی چنین برمی‌آید که این قلمرو (عدم قطعیت) را در اختصاص حوزه‌ی دانش تفسیری و تفهیمی قرار می‌دهد (همان، ص. ۱۱۸). در ادامه، با تمرکز بر این موضوع که کنش کارآفرینانه - در مقام یک کنش اجتماعی - اساساً زمینه‌مند (و نه لزوماً تعیین‌شده توسط) شرایط برون‌ذهنی و میان‌ذهنی^۳ است، استدلال خواهیم کرد که به کار بستن دلالت‌های هرمنوتیکی در محتوای شناختی پراکسولوژی از یک‌سو زمینه را برای تبیین پویایی‌های مربوط به غایت در فرایند کنش‌ورزی فراهم می‌کند و از سوی دیگر به لطف چارچوب همواره‌گشوده و باز تبیین هرمنوتیکی، امکان ادغام مهم‌ترین عنصر کنش کارآفرینانه (یعنی عدم قطعیت) را در تحلیل پراکسولوژیک فراهم می‌آورد. جهت روشن‌گری بیش‌تر در طرح این موضوع، نموداری از فرایند کنش را، به‌طور عام و بنا بر رهیافت مطلق‌انگار، در نظر بگیریم.

در یک نگاه مطلق‌انگار در مورد این فرایند، اصول حاکم بر قلمروی انتخاب و اجرا به نحوی پیشینی و تماماً قیاسی تصمیم‌های عامل کنش‌گر را می‌سازند، به این معنا که مرحله‌ی اجرا پس از شکل‌بندی کلی بازنمایی‌های ذهنی صورت‌بندی می‌شود. در این نگاه، نتیجه‌ی کنش در دست‌یابی به هدف (عملکرد)، طی فرایند پس‌خوراند^۴ زمینه‌ی تغییر در مؤلفه‌های شکل‌دهنده به بازنمایی‌های ذهنی را فراهم می‌کند، اما به دلیل سیطره‌ی نگرش ایستا نسبت به عاملیت زمان، مفصل‌گاه این فرایند، یعنی مرحله‌ی تصمیم‌گیری و به‌کار بستن ابزارها (عزم برای به فعلیت رساندن یک نیت کنشی)، ساختاری غیرتجربی و ایستا دارد و کلیت آن پیشاپیش توسط زنجیره‌ی منطقی پیش از خود تعیین یافته است. دشواری شناختی و عملی حاصل از این نگاه، زمانی آشکار می‌شود که بخواهیم از آن برای تبیین کنش کارآفرینانه، که از اساس زمینه‌مند است و با عدم قطعیت آمیخته، بهره بگیریم.

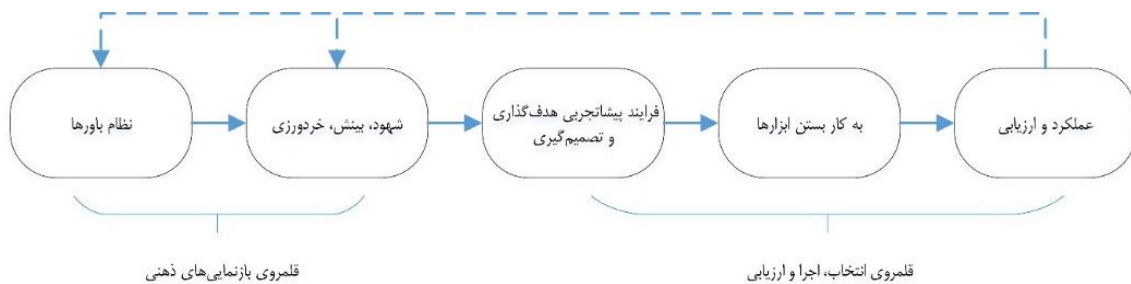
^۱ Telos

^۲ Probability

^۳ Intersubjective

^۴ Feedback

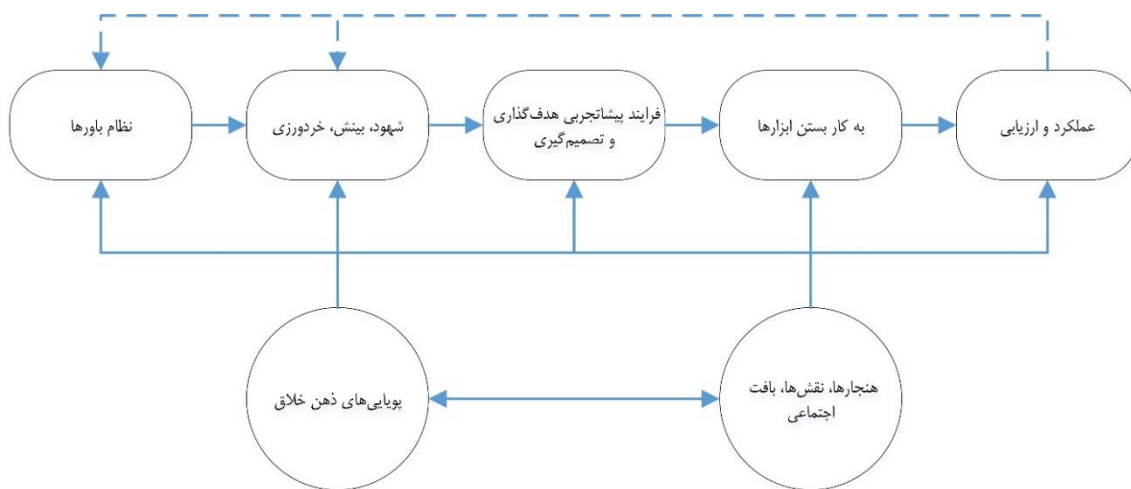

شکل ۱. فرایند کنش بر مبنای رهیافت مطلق انگار

۱. کل فرایند کنش، زمینه‌مند محیط فرافرادی‌ای است که کارآفرین در بستر آن دست به عمل می‌زند. این مسأله دلالت شناختی بسیار مهمی دارد که درک آن در چارچوب نگرش‌های اتمیستی نمی‌گنجد؛ این که تمامی عناصر فرایند کنش (از مؤلفه‌های شکل‌دهنده به نظام باورها گرفته تا مؤلفه‌هایی که اهداف و غایات را ترسیم می‌کنند)، پیش از آن که در ذهن عامل منفرد به وجود درآیند، توسط قاعده‌مندی‌های رسمی و غیررسمی اجتماعی مقید شده‌اند. به بیان دیگر، حتی اگر تحلیل کنش صرفاً در چارچوب کنش کارآفرینانه باشد (کنشی خودمختار، نوآورانه، خلاق و ساختارشکن)، باز هم ناگزیر متضمن فهم و تبیین شرایط فرافرادی‌ای است که از سوی ساختارها و نهادهای فرافرادی در گذر زمان شکل می‌گیرند و تغییر می‌یابند (گیمنز-روشه، ۲۰۱۱).

۲. وارد ساختن عنصر عدم قطعیت، که در چارچوب سیالیت زمان، غیاب یقین و پیش‌بینی‌ناپذیر بودن پیامدهای نیتی-کنشی تعریف می‌شود، مستلزم نسخه‌ای پیچیده‌تر از طرح‌واره‌ی پیش‌گفته است؛ چرا که در شرایط آمیخته با عدم قطعیت، سازوکار پس‌خوراند در هر یک از مراحل، البته به‌طور نسبی، در جریان است و کلیت طرح کنش را به‌طور مداوم تغییر می‌دهد.

پیش از بررسی این دو مورد، نمودار پیشین را با عنایت به این دو عامل مهم (زمینه‌مندبودن کنش، عدم قطعیت و پس‌خوراند مداوم ذهن و طرح کلی کنش) به شکل زیر تعدیل می‌کنیم.

شکل ۲. فرایند تعدیل‌یافته کنش بر اساس میانجی تأویل اجتماعی

در شکل بالا، روابط دوسویه‌ای که هر مرحله از فرایند کنش را به بافت اجتماعی پیوند می‌دهند، به نحوی ضمنی نشان‌دهنده‌ی این مطلب است که کل این فرایند در زمینه‌ی بافت اجتماعی (آرایش نهادی) رخ می‌دهد و هر بخشی از فرایند به میانجی سرشت هرمنوتیکی اصل کنش، واجد سهمی در سازوکار بازخوراند مداومی است که بر اثر آن غایت‌مندی کنش وجهی سیال و گشوده به خود می‌گیرد. از سوی دیگر، همان طور که گفته شد، شکل‌یابی کنش در شرایط آمیخته با عدم قطعیت، مانع وجود خطیت در فرایند می‌گردد؛ مسئله‌ای که بازم از رهگذر افزودن پس‌خوراند مداوم در این طرح پراکسولوژیک نشان داده شده است. به بیانی کوتاه می‌توان چنین گفت که با تعدیلات مقدماتی، اصول پیشینی حاکم بر اصل کنش که در قالب شناختی بازنمایی‌های ذهنی تصویر شده است و در حد نهایی به نقشه‌های ذهنی عامل منفرد می‌رسد، از یک سو، در بدو امر («پیش از نیت-به-کنش») مقید به فهم/تفسیر این عامل از بافت اجتماعی خود هستند و از سوی دیگر «در طول فرایند کنش» و طی زمان در تمامی مراحل، مواجهه‌ی عامل با عدم قطعیت سبب شکل‌گیری سازوکار پس‌خوراند می‌گردد؛ به بیان دیگر، عدم قطعیت در این‌جا عامل اصلی پویایی دائمی در ساخت‌یابی انتظارات و غایت‌نگری‌های کنش‌گر به شمار می‌رود و ارجاع مداوم او به بافت اجتماعی در جهت تعدیل‌هایی صورت می‌گیرد که ریشه در نقش نهادها در کاهش نااطمینانی و انسجام نسبی و البته پویای طرح کنش می‌شود. این دو تعدیل (اگرچه به نحوی ابتدایی)، طرح کلی پراکسولوژی را، نسبت به نگرش اتمیستی و مطلق‌انگار پیشین، دگرگون می‌کنند. در این خوانش، پراکسولوژی به منزله‌ی یک فرایند پویای کنش‌ورزی تعریف می‌گردد، فرایندی که در آن کنش، اگرچه منطقی‌تبع مراحل متوالی است (توالی منطقی‌ای که با پیکان‌هایی که از چپ به راست مراحل کنش را به یکدیگر پیوند زده، نشان داده شده است)، اما هر یک از این مرحله‌ها واجد پویایی‌های تقلیل‌ناپذیری است که ماهیت تغییر‌یابنده‌ی آن‌ها در طول زمان را اثبات می‌کند. به این اعتبار، وجود عامل زمان و عدم قطعیتی که با درنظرگرفتن آن وارد این الگو می‌شود، سبب می‌گردد تا ما ضمن درنظرداشتن این توالی «منطقی»، به پویایی و عدم پیوستگی «زمانی» نیز که ذاتی کنش کارآفرینانه است، توجه داشته باشیم. به بیانی فلسفی، اصل کنش متضمن علیت غایی است، به این معنا که می‌توان به‌نحوی غایت‌نگرانه فرایند کنش را در چارچوب یک حرکت خطی توصیف کرد (شکل اول)؛ اما وجود عدم قطعیت در پراکسولوژی کارآفرینانه مانع تعمیم نسخه‌ی ایستای این علیت‌باوری در قلمروی زمان می‌شود، چرا که در هر بازه‌ای از زمان سازوکارهای پس‌خوراند مرتباً در حال دگرگون‌ساختن عناصر شکل‌دهنده به هر مرحله هستند؛ از این رو، توالی مذکور نمی‌تواند نشان‌گر علیت فاعلی (رابطه‌ی ایجادکنندگی و توالی خطی زمانی) باشد! به همان میزان که نقشه‌های ذهنی پیش از تجربه‌ی یک کنش مشخص، بر طرح‌اندازی آن کنش مؤثرند، درگیرشدن کنش‌گر با ابزارها (که ضرورتاً متضمن درهم‌تنیدن عناصر شکل‌دهنده به طرح کنش با نهادها و تأویل‌ها می‌شود) نیز می‌تواند نقشه‌های ذهنی را دگرگون سازد. این فرایند دوری، بازگشت‌پذیر و بی‌پایان، که مؤید حضور سازوکار هرمنوتیکی معنابخشی در سطوح مختلف تحلیل کنش انسانی است، طرح‌واره‌ی پویا از تبیین پراکسولوژیک کنش کارآفرینانه عرضه می‌دارد؛ طرح‌واره‌ای که با درهم‌تنیدن فرایندهای

۱. این نکته‌ی مهم، هم‌راستایی‌های شناختی مهم و دلالت‌مندی با نظریه‌ی اثربایی (effectuation) دارد. در اثربایی که از مهم‌ترین و بدیع‌ترین نظریه‌های کارآفرینی است، به اعتبار پویایی‌های محیطی و سرشت پیش‌بینی‌ناپذیر آینده در جهان امروز و خاصه در کردار خلاق کارآفرینانه، نقش اصل علیت در تحلیل کنش انسانی (که ناظر بر روابط خطی و «طبیعی» پدیده‌ها و رخدادها است و در پی امکان کنترل آینده، امکان پرداخت طرح‌های کنشی متعین را میسر می‌داند) به نفع نقش اصل اثربایی که متضمن وجود محیط پویا و نقش «کنش انسانی» در شکل‌یابی آینده است، کم‌رنگ می‌شود (ساراسواتی، ۲۰۰۱؛ ۲۰۰۹).

شناختی معنابخشی در ذهن کنش‌گر و زمینه‌مند بودن این فرایندها در بافت اجتماعی-نهادی، تصویری واقع‌گرایانه‌تر از کنش کارآفرینانه به دست می‌دهد.

۶. ملاحظات پایانی و نتیجه‌گیری

اهتمام این مقاله بر ارائه‌ی بازتعریفی نو از پراکسولوژی در پرتو تقریر شناختی رهیافت هرمنوتیکی به معنابخشی در کنش انسانی و زمینه‌مندبودن این کنش در بافت اجتماعی استوار بود. همان‌طور که اظهار شد، پراکسولوژی میزس به‌عنوان یکی از ارکان شناختی شکل‌دهنده به چارچوب فکری مکتب اتریش، از زمان طرح آن در کتاب کنش انسانی تا امروز، دگرگونی‌های مختلفی را در سطوح گوناگون مفهومی از سر گذارنده است؛ در این رابطه، این مقاله عمدتاً به بررسی دلالت‌ها و پیامدهایی متمرکز بود که با واردکردن عناصری مانند عدم قطعیت، غایت‌مندی سیال و کنش کارآفرینانه، ساختار شناختی پراکسولوژی مطلق‌انگار را دگرگون می‌سازند. به این منظور، ضمن تصریح جایگاه نظری ممتاز پراکسولوژی در برابر نظریه‌ی انتخاب عقلایی و برشمردن مزیت‌های تبیینی آن، با به پیش کشیدن آرای بازنگرانه و نقادانه‌ی اندیشمندانی مانند هایک، لاکسمان و شکل، کوشیدیم تا با ارائه‌ی خوانشی هرمنوتیکی از کنش در فضای عدم قطعیت، راه را برای طرح شکل نامطلق‌نگر و گشوده‌تری از پراکسولوژی آماده سازیم. در این رابطه، چنان‌که گفته شد، از یک‌سو ادغام پیچیدگی‌های شناختی ناظر بر سرشت تفهیمی و تأویلی کنش انسانی در فرایند غایت‌نگرانه‌ی طرح کنش و از سوی دیگر توجه به جای‌گاه تأویل، زمان و عدم قطعیت و زمینه‌مند بودن کنش در بافت نهادی-اجتماعی، به مثابه‌ی عواملی که چارچوب مفهومی پراکسولوژی هرمنوتیکی را می‌سازند، مورد توجه قرار گرفت. همان‌طور که استدلال شد، با توجه به سرشت کنش کارآفرینانه، که کنشی است خلاق و ساختارشکن که غایت‌مندی در آن به‌نحوی درون‌زا تکوین می‌یابد، به نظر می‌رسد طرح پراکسولوژی در فضایی هرمنوتیکی، توان تبیینی و میزان واقع‌گرایانه بودن این اصل معرفت‌شناختی در واکاوی کنش‌های کارآفرینانه را غنا می‌بخشد.

منابع

- اسپیگلبرگ، ه. (۱۳۹۱). *درآمدی تاریخی بر جنبش پدیدارشناسی*. (ع. مسعود، مترجم) تهران: انتشارات مینوی خرد.
- آشوری، د. (۱۳۸۴). *فرهنگ علوم انسانی*. تهران: نشر مرکز.
- بلاگ، م. (۱۳۸۰). *روشن‌شناسی علم اقتصاد*. (غ. آزاد ارمکی، مترجم)، تهران: نشر نی.
- بتون، ت و کرایب، ی. (۱۳۸۴). *فلسفه علوم اجتماعی: بنیادهای فلسفی تفکر اجتماعی*. (شهناز مسماپرست، محمود متحد، مترجم) تهران: نشر آگه.
- جمادی، س. (۱۳۸۵). *زمینه و زمانه‌ی پدیدارشناسی*. تهران: ققنوس.
- دیوید ای. کوپر. (۱۳۸۲). *فرهنگ اندیشه انتقادی: از روشنگری تا پسامدرنیته*. (مایکل پین، ویراستار). تهران: نشر مرکز.
- رشیدیان، ع. (۱۳۸۴). *هوسرل در متن آثارش*. تهران: نشر نی.
- متوسلی، م و رستمیان، ع. (۱۳۸۹). *نقدی دولایه بر روش‌شناسی ابزار انگارانه میلتن فریدمن*. *تحقیقات اقتصادی* (۹۳)، ۱۸۱-۲۰۰.

<https://dori.net/dor/20.1001.1.00398969.1389.45.4.9.6>

وان، ک. آ. (۱۳۸۵). *علم اقتصاد اتریشی*. (غ. آزاد (ارمکی)، ا. آزاد (ارمکی)، مترجم) تهران: نشر نی.

- Biemel, W. (2015). phenomenology. Retrieved from Encyclopædia Britannica: <http://www.britannica.com/topic/phenomenology>
- Boettke, P. J. (1994). *The Elgar Companion to Austrian Economics*. Aldershot: Edward Elgar. <https://doi.org/10.4337/9780857934680>.
- Boettke, P. J., Coyne, C. J., & Leeson, P. T. (2003, June). Man as Machine: The Plight of 20th Century Economics. *Annals of the Society for the History of Economic Thought*, 43, 1-10. Available at SSRN: <https://ssrn.com/abstract=881780>
- Buchanan, J., & Vanberg, V. (1991). The Market as a Creative Process. *Economics and Philosophy*, 167-86. <http://dx.doi.org/10.1017/S0266267100001383>.
- Bunge, M. A. (1998). *Philosophy of Science, From explanation to justification (Vol. 2)*. New Brunswick, NJ: Transactions Publishers. <https://doi.org/10.4324/9781315126388>.
- Caglio, C. M., & Katz, J. (2001). The psychological basis of entrepreneurial identification: Entrepreneurial alertness. *Small Business Economics*, 16, 95-111. <https://doi.org/10.1023/A:1011132102464>
- Chiles, T. H., Bluedorn, A. C., & Gupta, V. K. (2007). Beyond creative destruction and entrepreneurial discovery: A radical Austrian approach to entrepreneurship. *Organizational Studies* (28), 467-493. <https://doi.org/10.1177/0170840606067996>.
- Dana, L. P. (2004). *Handbook of Research on International Entrepreneurship*. Edward Elgar.
- de Soto, J. H. (2008). *The Austrian School: Market Order and Entrepreneurial Creativity*. Cheltenham: Edward Elgar. <https://doi.org/10.2139/ssrn.3924227>.
- Düppe, T. (2011). *The Making of the Economy: A Phenomenology of Economic Science*. Lexington: Lexington. <http://dx.doi.org/10.1080/1350178X.2013.774855>.
- Egger, J. B. (1978). The Austrian Method. In L. M. Spadro, *New Directions in Austrian Economics* (pp. 19-39). California: SHEED ANDREWS AND McMEEL.
- Friedman, M. (1966). The Methodology of Positive Economics. In M. Friedman, *Essays In Positive Economics* (pp. 3-16). Chicago: University of Chicago Press.
- Giménez-Roche, G. A. (2011). A Socially Situated Praxeological Approach to Entrepreneurship. *The Journal of Entrepreneurship*, 20(2), 159-187. <https://doi.org/10.1177/097135571102000201>
- Gordon, D. (2006, June 17). Retrieved from Mises Institute: *Austrian Economics, Freedom and Peace*: <https://mises.org/library/philosophical-origins-austrian-economics>
- Gronbacher, G. M. (1992, November-December). Wedding of Three Philosophical Traditions Toward a Refined Philosophy of Economics. Retrieved from Action Institute: <http://www.acton.org/pub/religion-liberty/volume-2-number-6/wedding-three-philosophical-traditions-toward-refi>
- Heap, S. H. (1998). In J. B. Davis, D. W. Hands, & U. Maki, *The Handbook of Economic Methodology* (p. 401). Cheltenham: Edward Elgar.
- Hoppe, H. H. (2007). *Economic Science and the Austrian Method*. Auburn: Ludwig von Mises Institute.
- Hoy, D. C. (1989). Hegel's Critique of Kantian Morality. *History of Philosophy Quarterly*, 6(2), 207-232.

- Jackson, W. A. (1995). Naturalism in economics. *Journal of Economic Issues*, 761-780. <http://www.jstor.org/stable/4226987>
- Jakee, K., & Spong, H. (2003). Praxeology, Entrepreneurship and the Market Process: A Review of Kirzner's Contribution. *Journal of the History of Economic Thought*, 25(4), 461-486. <http://dx.doi.org/10.1080/1042771032000147515>
- Kirzner, I. M. (1960). *The Economic Point of View: An Essay in the History of Economic Thought*. New York: Van Nostrand Company Inc.
- Kirzner, I. M. (1973). *Competition and Entrepreneurship*. Chicago: University of Chicago Press.
- Kirzner, I. M. (1976). On the Method of Austrian Economics. In E. G. Dolan, *The Foundations of Modern Austrian Economics*. Kansas City: Sheed and Ward.
- Kirzner, I. M. (1982). Uncertainty, Discovery, and Human Action: A Study of the Entrepreneurial Profile in the Misesian System. In I. K. (ed), *Method, Process, and Austrian Economics: Essays in Honor of Ludwig von Mises*. Lexington, MA: Lexington Books.
- Kirzner, I. M. (1985). *Entrepreneurship, Economics, and Economists*. In *Discovery and the Capitalist*. Chicago: University of Chicago Press.
- Kirzner, I. M. (1997). Entrepreneurial Discovery and the Competitive Market Process: An Austrian Approach. *Journal of Economic Literature*, 35(1), 60-85. <https://doi.org/10.4324/9780203465974-5>
- Lachmann, L. M. (1976). From Mises to Shackle: An Essay on Austrian Economics and the Kaleidic Society. *Journal of Economic Literature*, 54-62. <https://doi.org/10.2307/jj.18255423.7>
- Lachmann, L. M. (1976). On the Central Concept of Austrian Economics: Market Process. In *The Foundations of Modern Austrian Economics*. Mission, KS: Sheed and Ward.
- Lachmann, L. M. (1991). *Austrian Economics: A Hermeneutic Approach*. London: Routledge.
- Lavoie, D. (1991). *Economics and Hermeneutics*. London: Routledge. <https://doi.org/10.4324/9780203983133>
- Lavoie, D. (1994). The Interpretive Turn. In P. J. Boettke, *The Elgar Companion to Austrian Economics* (pp. 54-62). Vermont: Edward Elgar. <https://doi.org/10.4337/9780857934680.00016>
- Madison, G. B. (1989, Spring). Hayek and the Interpretive Turn. *Critical Review*(3). <https://doi.org/10.1080/08913818908459561>
- Madison, G. B. (1994). Phenomenology and Economics. In P. J. Boettke, *The Elgar Companion to Austrian Economics* (pp. 38-47). Vermont: Edward Elgar. <https://doi.org/10.4337/9780857934680.00014>
- Menger, C. (1985). *Investigations into Method of Social Sciences with special reference to Economics*. New York / London: New York University Press. <https://doi.org/10.2307/2554366>
- Mises, L. (1990). In R. E. (ed), *Money, Method, and the Market Process: Essays by Ludwig von Mises* (pp. 16-36). Boston: Kluwer Academic Publishers.
- Mises, L. v. ({1962} 1978). *The Ultimate Foundation of Economic Science: An Essay on Method*. Kansas City: Sheed Andrews & McMeel.
- Mises, L. v. (1998). *Human Action: A Treatise on Economics*. Auburn, Alabama: Ludwig von Mises Institute.
- O'Driscoll, G., & Rizzo, M. (1984). *Knowledge and Time: Foundations of Aistriian Subjectivist Economics*. Oxford: Oxford.

- Paque, K. H. (1985). How Far is Vienna from Chicago? An Essay on the Methodology of Two Schools of Dogmatic Liberalism. *Kyklos*, 38(3), 412-434.
- Prychitko, D. L. (1994). Praxeology. In P. J. Boettke, *The Elgar Companion to Austrian Economics* (pp. 77-83). Vermont: Edward Elgar.
- Rizzo, M. (1978). Praxeology and Econometrics: A Critique of Positivist Economics. In M. Spadaro (ed), *New Directions in Austrian Economics* (pp. 40-56). California: Institute for Humane Studies.
- Rothbard, M. N. (1976). Praxeology: The Methodology of Austrian Economics? In E. G. Dolan, *The Foundations of Modern Austrian Economics* (p. 24). Kansas City: Sheed and Ward.
- Sedgwick, S. S. (1988). Hegel's Critique of the Subjective Idealism of Kant's Ethics. *Journal of the history of Philosophy*, 85-105.
- Selgin, G. A. (1990). *Praxeology and Understanding: An Analysis of the Controversy in Austrian Economics*. Auburn, Alabama: The Ludwig von Mises Institute.
- Shackle, G. L. (1972). *Epistemics and Economics*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Smith, B. (1994). Aristotelianism, apriorism, essentialism. In P. J. Boettke, *The Elgar Companion to Austrian Economics* (pp. 33-37). Vermont: Edward Elgar.
- Smith, B. (2005). The Philosophy of Austrian Economics. *Review of Austrian Economics*, 127-132. <https://doi.org/10.1007/bf01101946>
- Stern, R. (2015). *Kantian Ethics: Value, Agency, and Obligation*. Oxford: Oxford Scholarship Online.
- von Hayek, F. (1979). Scientism and the study of society. In F. von Hayek, *The Counter-revolution in scienceL studies in the abuse of reason* (pp. 17-182). Indianapolis.
- von Hayek, F. (1981). Economics and knowledge. Retrieved from Library of Economics and Liberty: <http://www.econlib.org/library/NPDBooks/Thirlby/bcthLS3.html#Hayek>, Economics and Knowledge